

nak egyik legfontosabb oka a nemzetiségi kérdés volt. A szerző a nacionalizmus fellépésének rajzával kezdi tanulmányát, amikor egymás után ébrednek öntudatra a különböző nemzetek. A Duna-völgyben mi magyarok elsőnek értünk el kézzelfogható eredményeket. Szomszédaink csak megkésve, sokszor a magyar példa után indulva jöttek utánunk. Ezt a tempóelőnyt sikerült a háború végéig megőriznünk, akkor azonban a vereség és elsősorban a csehek ügyessége következtében szomszédaink nemzeti törekvései érvényesültek a mi rovásunkra. Moravek Endre hangsúlyozza, hogy a trianoni békeszerződés nem megoldása a problémának, csak válaszfal, mert a helyzet most még rosszabb, mint volt azelőtt. Nem a magyarság szempontjából rosszabb csak, hanem a nemzetiségek szabadságának elvont eszméje szempontjából is.

Mint a mai helyzetet, Moravek az egész történeti fejlődést is nem magyar szemmel akarja nézni, hanem a tudós elfogulatlanságára törekszik. A háború előtti helyzet megítélésében is nemcsak az osztrák centralista kormányok hibáit veszi észre, hanem a magyar kormány rövidlátását is, amikor Horvátországban szerb-barát politikusokat segítenek uralomra, hogy a magyar politikát támogassák Bécs ellen.

Ez a tárgyilagosság vezeti abban is, hogy nem akarja megoldani a különböző problémákat, csak ismertetni. Ilyen kurtára fogott művekben a legfontosabb az, hogy kevés, rövid, de ép ezért igazán jellemző részletben mutassa be a különböző állásfoglalásokat. Ehhez a kérdés alapos ismerete és biztos ítélőerő szükséges. Moravek Endrében mindkettő megvan, ezért nyugodt lélekkel ajánljuk könyvét a művelt magyar közönségnek.

Fábián István.

Hajdu János : Eötvös József báró első minisztersége. (1848.) Bp. 1933.

Az utolsó magyar rendi országgyűlések, majd az első népképviselői országgyűlés és az 1848—49-es mozgalmak ideje a legérdekesebb és legváltozatosabb része a magyar történelemnek. Még mindig nem döntötték el, hogy a nagyidők szülik-e a nagy embereket vagy megfordítva. Az mindenesetre kétségtelen, hogy hiába jönnek a nagy idők, ha nincsenek hozzá megfelelő nagy emberek, és az is bizonyos, hogy nagy emberek hiánya miatt maradt törpének nem egyszer a magyar nemzet történelmének több korszaka. Rég megállapított igazság, hogy soha nem volt hazánknak annyi kiváló, képzett és nemeslelkű embere, mint a 19. század előbb említett első felében.

Ezen nagyok legelső között foglalt helyet a legfiatalabbak egyike, a szelidlelkű, kiválóan képzett, előítéletektől majdnem teljesen ment és szabadelvű báró Eötvös József. «Újabb történetünk alakjai közt az első, ki az államférfiú és a költő hivatását egyesíti magában. Soha politikusunk erősebb lélekkel, kiterjedtebb szemkörrel és európaibb kultúrával nem bírt nála, s előtte a hasonló típus egyáltalán ismeretlen volt». — Ezeket állapítja meg Eötvös József báróról a közeli múlt egyik kiváló magyar történésze és megállapítása többé-kevésbé most is helytálló.

Ennek a kiváló magyarnak első miniszterségét írta meg Hajdu János olyan eleven tollal, eddig részben ismeretlen levéltári anyag felhasználásával, hogy ez a munka még a laikus közönség figyelmére is méltán számot tarthat. — A nagy idők történetével önálló tanulmányokban eddig úgyszólván kevesen foglalkoztak. Ennek az időnek egyes munkásait és törekvéseit kellene behatóbban kutatni, hogy aztán a részletkutatók eredményeként, teljesen új vilá-

gításban és a lehető legrészletesebben lássuk azt az értékes, hatalmas időszakot, melyet 3—3 kötetben évtizedekkel ezelőtt Horvát Mihály már megkísérelt feldolgozni.

Egy ilyen elkövetkezendő nagy munkának lehetne értékes részlete (a még hiányzó sok között) Hajdunak ez a tanulmánya. Amit megírt, nem egészen félesztendő története, mert előadása csupán Eötvösnek öt hónapra (1848 április-szeptember) terjedő minisztersége. Az író meg is jegyzi «hogy az Eötvös szépirodalmi műveiben található nevelésügyi észrevételeket és eszméket — minthogy azok kultúrpolitikai felfogásával szervezesebb kapcsolatban nincsenek» — nem vonta be feldolgozása körébe. — Mindenesetre még értékesebb lett volna Hajdu munkája, ha ezek az «észrevételeket és eszméket» is érintette volna, mert ezek megismerésével csak növekedett volna az a végtelen rokonszenv, mely kialakul mindenki Eötvös személye iránt Hajdu munkájának az elolvasása után.

Az ereje teljében lévő 35 éves «valás- és nevelésügyi» miniszter már pályája kezdetétől megvolt arról győződve, hogy a népműveltség fejlesztése mind nemzeti, mind politikai okokból legfontosabb és legsürgősebb teendőink egyike. Munkássága kiterjed a közoktatás minden ágazatára, de a legnagyobb érdeklődéssel a népművelésügy felé fordul. Szembeszáll még a felekezeti érzékenységgel is, kijelentvén, hogy a nevelés dolga az országra s nem az egyes hitfelekezetekre tartozik. Sokat tesz az egyetemért, a középtanodákért, hol elve: kevés, de jólrendezett tanoda. Szívügye azonban a népoktatás, annak általánossá, kötelezővé és ingyenessé tétele, «mert mit érnek szabadság, egyenlőség, nevelés nélkül?» És mennyi teendő volna ezen a téren. Hisz az akkori Magyarországon 14.780 a városok és községek együt-

tes száma, tanító pedig mindössze 9333 van. És mégis Eötvös népiskolai törvényjavaslata akad meg az 1848-iki törvényhozás házában. Az idők nem alkalmasak a békés munkára. Még Petőfi is azt írja a kormány ellen: «Elhagyhatnátok most ezt a nevelést, mikor azt sem tudjuk, lesz-e kit nevelni vagy sem». — Eötvös fájó szívvel vesz búcsút a miniszterségtől és a hazától. — 1848-as terveit második minisztersége idején (1867—1871-ig) valósíthatja csak meg, de munkásságának ezt a korszakát senki alaposan nem értheti, ha nem ismeri első miniszterségének rövid idejét.

Hajdu munkája azt is megéreztetni velünk, hogy Eötvös mint kultuszminiszter páratlan jelenség: alapvető, akire még mindig csak építeni lehet és akinek eszméi minden vonalon még máig sem győzedelmeskedtek.

M. J.

Katolikus lexikon. Világszerte egyremásra jelennek meg a legkülönbözőbb általános és szaklexikonok. Természetes, hogy a gyorsan tájékozódni akaró, keresgélni rá nem erőmai embert a katolicizmus mérhetetlen világában is a kor igényeinek megfelelően kell eligazítani. Ez is egyike a magyar *Katolikus Lexikon* szülőökainak. Szinte csodálkozunk a pompás négy kötet használatakor azon, hogy a *Katolikus Lexikon* eddig hiányozhatott a művelt magyarság életéből.

Tizenhat szerkesztő és háromszáz munkatárs dolgozott azon, hogy az *Actio Catholica* nagy szellemi és mindennapi gyakorlati életet újjáteremtő munkája kitűnő, vitathatatlan pontosságú és kimerítő vezetőt adjon a megújnodni akaró magyar katolicizmus kezébe. A nagy műnek külön érdekessége az a teljesen önálló és eredeti út, mellyel készült. Magyar lexikonok kevés kivétellel a külföldi